Олена ПОЛІЩУК
доктор філософії,
старший викладач кафедри психології
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини,
м. Умань

Наталія ТАТАНОВА
здобувач першого рівня вищої освіти «магістр»,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини,
м. Умань

ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ ДІТЕЙ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ СПІЛКУВАННЯ

Мотивація належить до найбільш складних проблем у психології. Наразі немає єдиного, сприйнятого всіма розуміння цього багатоаспектного явища. В сучасній закордонній психології існують близько 50 теорій мотивації. У зв'язку з таким положенням В. Вілюнас вважає недоцільним визначати, що таке мотив. Він пропонує більш чітко описати феномени, що спонукають активність. В. Іванников пропонує звузити зміст поняття «мотив» до однієї реальності, а для визначення інших ввести нові поняття. Термін «мотив», на його думку, треба закріпити за стійкими утвореннями мотиваційної сфери у вигляді опредметнених потреб, а для визначення конкретного ситуативного утворення, безпосередньо ініціюючого діяльність, використовувати термін «спонукання». Х. Хекхаузен визначає мотиви як конструкти мислення, тобто теоретичну побудову, а не реальний психологічний феномен, бо вони не спостерігаються безпосередньо й тому не можуть бути представлені як факти дійсності. І. Кулагіна та В. Колюцький визначають мотиваційну основу життя як «центральний життєвий принцип». Як певні грані людської мотивації вони розглядають «життєві світи», залежно від специфіки цих світів змінюються

базові мотиваційні ознаки – життєві принципи: *принцип задоволення, принцип творчості, принцип реальності, принцип цінності* [3].

Формування мотивів із високою спонукальною складовою в дітей із порушеннями спілкування відбувається згідно з концепцією мотиваційних операцій та паралельно з розширенням кола інтересів. Ключовими компонентами такого підходу є поняття пересичення та депривації. Пересичення чи депривація певним стимулом визначає, наскільки бажаним він є в певний момент, наскільки потужною є потреба в цьому стимулі та чи здатен він спонукати дитину до дії.

Мотиваційні операції корелюють із фізіологічними потребами та пояснюють взаємозв'язок між поведінкою та процесом впливу на поведінку (спонукання або придушення реакції). Дж. Майкл виділяв два класи мотиваційних операцій: *1) безумовні мотиваційні операції; 2) умовні мотиваційні операції.* [2]. Безумовні мотиваційні операції спонукають поведінкові процеси, що не потребують попереднього досвіду та навчання. Депривація та пересичення специфічними стимулами є операціями, які змінюють вірогідність виникнення реакції в межах чинного режиму посилення. Наприклад, депривація дитини улюбленим харчовим продуктом, найімовірніше, призведе до поведінкової реакції, яка в минулому призвела до отримання цього продукту. Ця зміна в поведінці відбувається незалежно від диференціальної досяжності стимулу. Безумовні мотиваційні операції також можуть вплинути на вірогідність того, що раніше встановлений розрізнюваний стимул, що сигналізує про доступність того ж класу стимулів, на який справила вплив мотиваційна операція, викличе аналогічну поведінкову реакцію. Депривація посилювальних стимулів, таких як їжа, напої, зовнішня стимуляція навколишнього середовища або улюбленої діяльності, підвищує цінність цих стимулів, викликає формування мотиву з високою спонукальною функцією та справляє спонукальний вплив на поведінку, яка пов'язувалася з цими наслідками в минулому. Пересичення цими типами стимулів знижує їхню цінність та справляє гнітючий вплив на поведінку, яка пов'язувалася з цими

наслідками в минулому. Мотиваційні операції можуть мати багатовекторний та одночасний вплив.

В умовах натурального середовища одночасно кілька оперантів (видів реакції, поведінки) бувають доступними для дитини (наприклад, реакції, що підкріплюються різними стимулами), але мотиваційні операції можуть змінити розподіл реакцій між двома та більше різними поведінками. Наприклад, дівчинка з розладами розвитку з більшою ймовірністю буде грати зі своєю мамою після того, як провела певний час на самоті, і, найімовірніше, вибере гру з іграшками після періодів високої уваги з боку її мами. Отже, одна й та сама подія (тобто досяжність материнської уваги) може виступати як спонукальна, так і придушувальна умова для реакцій, що підкріплюються різними наслідками.

Умовні мотиваційні операції є змінними, які впливають на посилювальну ефективність (цінність) інших стимулів, об’єктів та подій і на вірогідність виникнення поведінки внаслідок попереднього досвіду та попередніх процесів обумовлення (онтогенез). Умовні мотиваційні операції поділяються на: *1) сурогатні (заміщуючі); 2) рефлексивні; 3) транзитивні* [1].

Отже, всі типи мотиваційних операцій можна відтворювати та ефективно використовувати з метою формування необхідних навичок у дітей з якісними аномаліями розвитку спілкування. Використовуючи напрацювання поведінкової терапії, ми можемо успішно формувати в дітей навички самообслуговування, певні академічні навички, мовленнєві навички. Але, на жаль, мотиви, сформовані за таким принципом, мають переважну спонукальну складову, що зовсім не вирішує питання самоконтролю та соціальної адаптації дитини з порушеннями спілкування. Ба більше, всі сформовані таким способом соціальні навички потребують постійного тренування й за зміни режиму посилення можуть регресувати. Отже, хоча використання концепції мотиваційних операцій у корекційній роботі з дітьми з порушеннями спілкування суттєво допомагає на ранніх стадіях, але вона не вирішує більш

глибоких завдань, що є необхідним для реабілітації дітей із порушеннями спілкування.

Список використаних джерел

1. Денисенко О. І. Розвиток навичок комунікабельності у дітей дошкільного віку. Черкаси: ЧОІПОПП ЧОР, 2012. 32 с.

2. Омельченко І. Комунікативна діяльність дошкільників із затримкою психічного розвитку як вияв їх індивідуальності. *Індивідуальність у психологічних вимірах спільнот та професій:* збірник наукових праць. Київ : ТОВ «Альфа-ПІК», 2020. С. 253–263.

3. Субашкевич І. Особливості граматичної сторони мовлення у дітей дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення ІІІ рівня. *Збірник наукових праць НПУ імені М. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія.* 2018. № 36. С. 111–116.